О.П. Ноздрова

ДІАГНОСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ПО ВИЯВЛЕННЮ РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Метою констатувального експерименту було з'ясування рівня розвитку пізнавальної активності дітей 6-7-річного віку.

В експерименті взяли участь 120 дітей Нерубайської гімназії села Нерубайське.

З них 45 дітей 6 року життя, 75 дітей 7 року життя.

Для діагностики рівня розвитку пізнавальної активності дітей нами були виділені такі критерії і показники.

Критерії	Показники
I. Відношення дітей до предмета (позитивне, індиферентне, негативне).	Ставлення до результатів своєї діяльності у випадку успіху й неуспіху.
II. Характер засвоєння учбового матеріалу	- емоційне ставлення до процесу пізнання; - звертання із запитаннями пізнавального характер; - вміння висувати припущення; - вибір складного варіанта завдання; - бажання глибоко розуміти зміст учбового матеріалу; - використання у відповідях додаткової інформації; - безпомилкове застосування теоретичного матеріалу у практичній діяльності; - відсутня необхідність у постійному контролі; - засвоєння учбового матеріалу без особливих труднощів; - бажання виконати завдання при будь-яких труднощах; - володіння необхідними розумовими прийомами.
III. Інтерес до пізнавальної діяльності	прояви допитливості, інтересу до нового предмета або явища; - захоплювання пізнавальною діяльністю.

Ми розуміємо, що ці показники не повністю характеризують пізнавальну активність дітей 6-7-річного віку, але в той же час вони дозволили отримати достатньо чітку первинну характеристику їх пізнавальної активності при традиційному навчанні в школі. Запитання і завдання, які давались школярам, будувались з урахуванням вікових особливостей дітей. У ході експерименту у протоколах фіксувався характер

пізнавальної активності кожної дитини в процесі виконання завдань.

Відповідно до показників були підібрані завдання для з'ясування вихідного рівню розвитку пізнавальної активності дітей.

Зупинимось на методах, за допомогою яких проводився констатуючий експеримент.

Методи, за допомогою яких виявлявся рівень пізнавальної активності дітей, були: бесіди, спостереження фронтальне та вибіркове, складання творів-мініатюр, робота з картинами, складання усних текстів-описів за картинами, дитячі малюнки, тест-анкета для батьків, тестування учнів.

Розглянемо їх.

1. Бесіди, у вигляді питань, які проводились в індивідуальній та груповій формі. Участь дітей у бесідах - це наявність у них умінь не тільки слухати дорослого, брати участь у діалозі з ним по ходу вирішення учбово-пізнавальної задачі, але й уміння слухати своїх товаришів, розуміти їх судження, оцінювати, приймати чи заперечувати їх висловлювання. При цьому необхідне уміння більше чи менше концентрувати свої розумові сили, утримувати увагу. Все це ми хотіли перевірити під час нашого експериментального дослідження, а також виявити рівні розвитку пізнавальної активності дітей 6-7-річного віку.

Ми запропонували дітям відповісти на питання: „Чи бажаєш ти йти до школи, чому?" Наведемо приклади відповідей дітей на питання вчителя. Сашко Б. відповів: „Я хочу йти до школи, тому що мама мені купить новий портфель, зошити, там є дзвоник і не треба спати, як у дитячому садочку". Наталка Б.: „У школі цікава, там багато дітей, вчителька ставить їм оцінки". Відповідь Бориса С: „Я хочу до школи, мені вже купили форму і рюкзачок з ліхтариком", а Анатолій С. сказав: „У школі краще, ніж у дитячому садку, там не треба спати. А ще у школі є перерви, можна виходити в коридор і бігати".

В результаті дослідження відповідей дітей ми виявили, що більша кількість малюків класу хочуть йти до школи, але мають досить поверхове уявлення про неї, невиразні враження. Тому діти з подібними уявленнями про школу зустрінуться з непередбачуваними труднощами і вже через кілька днів, якщо вдома і у школі не надати їм відповідної допомоги і підтримки, скажуть, що вони до школи йти не хочуть. А менш сміливі не скажуть, але внутрішньо їхнє негативне ставлення до школи буде змінюватись.

Наступним завданням було:

- скласти невеличку розповідь про улюблену іграшку;

- сказати своїй іграшці три-чотири ласкавих або веселих слова або звернутися із запитанням.

При виконанні цього завдання були діти, які розповідали про свої іграшки тільки після того, як експериментатор три-п'ять разів звертався до них та після багатьох додаткових питань. Діти починали розповідь-опис дуже тихим, несміливим голосом і практично повторювали вже почуті відповіді попередніх дітей. У дитячих розповідях змінювалась тільки назва іграшки і вони повторювали 2-3 речення. Наведемо декілька з відповідей. Олег А.: „Мені на день народження подарували машину. Вона

велика і швидко їздить. У мене багато машин. Я ними граюсь". Катерина Г.: „А мені подарувала мама ляльку Ольгу. Вона гарна. У неї біле плаття, довге біле волосся. Я з нею граю".

Під час бесіди виділились діти, які зовсім не змогли виконати завдання, вони більш відмовчувались, або відмовлялись від завдання. При виконанні другого завдання виявили пізнавальну активність практично ті ж самі діти, що і при виконанні першого завдання.

Були діти, які виявили бажання сказати своїм іграшкам добрі, ласкаві слова після того, як прослухали відповіді попередніх дітей, але їх відповіді відрізнялись повторами.

Велику групу склали діти, які не приймали участі у розмові. В результаті аналізу виявилось, що у них недостатньо розвинуте монологічне мовлення, уява, мають бідний словниковий запас, не вміють детально, точно висловити свою думку, своє ставлення до предмета, явища.

2. Спостереження за класом та за окремими учнями. Педагогічне спостереження за дітьми проводилось у різних видах діяльності (навчання, гра, спілкування) і переслідувало одну мету - вивчення особистості дитини, її індивідуальних психологічних рис. Педагогічне спостереження - пріоритетний метод гуманістичної педагогіки, коли дитина ставиться у центр навчання, як найвища цінність з її неповторною унікальністю, якій притаманні свої особливості, здібності, обдарування. Це цілеспрямоване, систематичне, планове вивчення особистості дитини, що охоплює цілісний навчально-виховний процес: од визначення його мети до отримання очікуваних результатів. Ми застосовували щоденниковий - запис, тому що наші спостереження були довготривалі. Збирали факти про дитину та їх описували.

Ми запропонували дітям переказати добре знайому казку „Колобок" (за бажанням).

Також ми запропонували дітям виконати завдання „Зроби за зразком" (п'ять хвилин). Діти повинні були перемалювати певний візерунок. Більшість дітей довго не розпочинала виконувати завдання і говорили, що мабуть не зможуть з ним впоратися, воно дуже складне. Тільки невелика група дітей уважно роздивилась завдання, а потім самі вибрали кольорові аркуші, які їм подобаються, фарби і почали виконувати завдання. У ході виконання зверталися з запитаннями пізнавального характеру до дорослого.

Наступне завдання - конструювання. Діти повинні були розглянути малюнок будиночка і потім змайструвати його із деталей. При цьому дитина має уважно розглянути зразок, правильно вибрати потрібні деталі, зіставляючи їх за розміром, кольором, формою.

Спостерігаючи за виконанням завдання, ми звернули увагу на те, чи вміють діти самостійно виконувати завдання за зразком, що сприймаються зором, хотіли визначити рівень розвитку довільної саморегуляції дитини, уваги, зорово-моторної координації. На жаль, з цим завданням упоралась половина класу. Інша половина класу часто відволікалась, була неуважною, допускала помилки у конструюванні.

Ми хотіли поспостерігати, як у дітей розвинена мовна творчість через керовану увагу, як вони, спираючись на образи уяви як комбінацію

набутого досвіду та роботи мислення і пам'яті, вміють мріяти, фантазувати, володіють технікою творчості.

Наше наступне завдання:

- уяви, яким буває ліс у різні пори року, чим пахне ліс;

- знайди на дотик предмети, які „дружать" з лісом.

- кулька, гілка з ялини, машина, тарілка, гриб) і висловити свою думку, які предмети підходять до слова „ліс".

З метою перевірки розвитку уяви ми запропонували дітям продовжити казку „Колобок" (саме її вже діти переказували).

Дітям пропонується нібито незавершена казка, до якої треба придумати закінчення. Кожна дитина має можливість закінчити казку по-своєму, тобто має ситуацію вибору. Ми поставили перед дітьми таку проблему: що сталося б із Колобком, якби він утік від Лисиці? Пропонувалися такі ситуації: Колобок повернувся додому; Колобок зустрівся з м'ячиком.

З цим завданням впорався не весь клас, а лише декілька учнів. Основна маса дітей повторювала відповіді своїх товаришів, або зовсім відмовилась виконувати завдання.

Було проведено ряд завдань для перевірки слухової, зорової, образної пам'яті.

1) Пам'ять на числа. Завдання:

Я буду тобі називати числа, а ти уважно слухай і після мене повторюй -

а) 5, 1, 3 - повтори...

б) 6, 4, 8, 1

в) 2,7,5,3,6

г) 4,1,7,5,9,8

Перший ряд (три числа) запам'ятали усі діти 7 років і більшість дітей 6 років, а п'ять чисел (третій ряд) тільки декілька учнів.

2) Пам'ять на слова...

Усі уважно слухають і запам'ятовують: липа, ножиці, дощ, яблуко, олівець, гроза, свічка, млин, ложка, листок. Записати ті слова, які почули і підрахувати їх кількість.

3) На дошці вивішується плакат з десятьма зображеннями. Діти запам'ятовують і відтворюють.

Ми побачили, що більшість дітей відчуває значні труднощі під час виконання цього завдання. Але це не обов'язково є показником поганої пам'яті. Це може свідчити про те, що завдання не зацікавило дитину, а нецікавих завдань вона не намагається виконувати, або про перевтому, а у таких випадках спрацьовує механізм „захисного гальмування". Тоді через 2-3 дні ми повторили ці завдання, дібравши новий набір слів, малюнків. Але результат був такий самий, як і перший раз, що свідчить про низький рівень пізнавальних процесів.

Даючи дітям наступне завдання, ми хотіли створити на уроці ситуацію вільного вибору учнями навчального завдання. Цінність ситуації у тому, що педагогічно необхідне навчальне завдання учень сприймає як обране самостійно. А ще побачити, яке завдання вибере учень по рівню складності: легке, важке, найважче. Експериментатор пропонує дітям „чарівні олівці", різні за кольором: „червоний" - найважче, „зелений" - важке, „жовтий" -легке.

Цільові спостереження за проявом пізнавальної активності дітей на

заняттях і поза ними показали, що у дітей низька пізнавальна активність, недостатня ініціативність, досить обмежений, бідний словниковий запас.

3. Складання творів-мініатюр.

Темами творів були такі: „Барви осіннього парку", „Моя матуся".

Перед написанням твору „Барви осіннього парку" була проведена бесіда за матеріалами спостережень: Які барви можна бачити в осінньому парку? Які з них розглядали під час екскурсії? Які дерева дивовижно красиві восени? Кому з вас яке найбільше подобається? Чим?

У багатьох творах-мініатюрах учнів ми побачили лише перелік фактів, явищ, а своїх думок, почуттів, вражень, ставлень до побаченого не було висловлено. Речення короткі, без слів-епітетів, порівнянь, слів з переносним значенням.

4. Робота з картинами, складання усних текстів-описів за картинами.

Складання тексту за картиною - це засіб реалізації комунікативної лінії навчання. Ми хотіли перевірити словниковий запас школярів, образне мислення і образне мовлення, комунікативні уміння учнів. Добираючи картини, ми враховували життєвий досвід учнів, вміння спостерігати за природою. Діти працювали з творами В.Мироненка „Зима", К.Білокур „Соняшники", І.Левітана „Золота осінь".

Кількість дітей, які виявили високий рівень пізнавальної активності, невелика. Другу групу склали учні, які виявили відносно слабку пізнавальну активність, їх відповіді не були самостійними та характеризувалися повторами.

Третю групу склали діти, які зовсім відмовились виконувати завдання.

Велику групу склали діти, які мовчки прослухали відповіді попередніх дітей і після того, як експериментатор декілька разів пропонував разом з ним скласти оповідання, вони відмовились або сказали, що не вміють розповідати.

Такі ж самі результати ми отримали, коли працювали над картиною К.Білокур „Соняшники". У число активних дітей попадають фактично одні й ті ж самі діти. їх мова виразна, образна. Соняшники вони назвали квітами сонця, золотоголовими красенями, яскравими жовтогарячими квітами, які світяться, обертаючись за рухом сонця. Вони на високих стрункіх стеблах тримають великі голівки із золотими пелюстками. А на картині І.Левітана „Золота осінь" вони описали і воду, і дерева, і небо, використовуючи образні вислови, порівняння, прикметники. Наприклад, осінь - барвиста, чарівна, казкова, золота; небо - синє, сірувате, загадкове, безхмарне, темно-синє; сонце - ласкаве, осіннє; вбрання - золотисте, різнобарвне; вода - холодна, чиста, глибока.

В результаті аналізу дитячих творів-мініатюр, текстів-описів за картиною, ми можемо дійти до висновку, що у дітей низька пізнавальна активність, вони не використовують в активному словниковому запасі прикметники, прислівники, дієслова, образні вислови, мають низьку інтонаційну виразність мовлення.

У багатьох дітей спостерігається низька самооцінка, яка виявляється у несміливості, тривожності при

відповіді на запитання, не виявляють „пізнавальної поведінки".

5. Дитячі малюнки - найпоширеніше джерело збору інформації про дитину.

Тематика дитячих малюнків може бути різноманітною, залежно від мети педагогічного спостереження. Такі теми дитячих малюнків як „Мій клас", „Моя сім'я", „Я на уроці письма", „Я на уроці читання" дали нам змогу отримати інформацію про почуття та переживання дитини під час відповідних уроків та перебування в школі.

Важливу інформацію про ставлення учнів до таких видів роботи на уроці письма як диктант, коментоване письмо, робота з деформованим текстом, списування, звукобуквений аналіз, домашня робота, ми отримали з дитячих

Закінчували діти свою роботу „малюванням настрою". Треба було намалювати яблучко свого настрою і розмалювати його. Аналогічну роботу проводили за темою „Я на уроці читання". Види робіт на уроках читання символізували пелюстки чарівної квітки**.**

Отримані результати ми аналізували й заносили до протоколу дослідження. Така робота дала нам змогу вияв

малюнків на тему „Я на уроці письма". Дітям пропонувалось розмалювати хатинку, які символізують ті чи інші види роботи на уроках письма. Треба було розмалювати кожний елемент хатки тими фарбами, якими дітям хочеться. Час виконання не обмежувався. Здебільшого діти малювали не більше 20 хвилин.

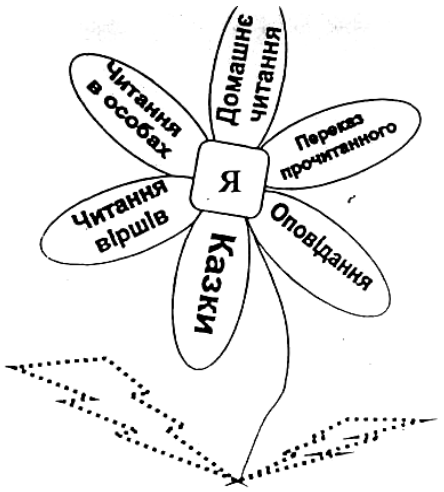

учневі його потенційні навчальні можливості.

6. Тест-анкета для батьків

За допомогою анкети виявляються здібні діти. На кожне питання батьки відповідали „так" або „ні".

Зрозуміло, що результати тільки однієї анкети не дають заключного діагнозу. Для цього потрібно додаткове обстеження, яке ми проводили у кінці експерименту.

7. Тестування учнів. Анкетування ми не змогли провести, так як діти 6-7 річного віку ще занадто малі для цього. Для тестування ми вибрали такі завдання, де діти змогли домалювати фігури, предмети, підкреслити правильну відповідь, викреслити зайвий предмет. З такими завданнями вони впорались.

— На що схожі предмети?

- Яка фігура повинна бути в останньому квадраті?

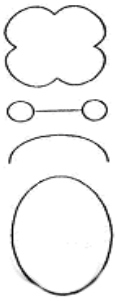

На малюнках:

а) метелик, бант, квітка...

б) окуляри, штанга,
велосипед

– Яка фігура повинна бути в останньому квадраті?

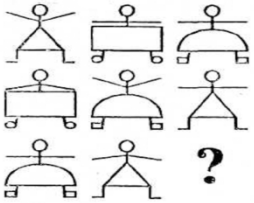

- Яка фігура буде останньою ?

- Згрупуй за спільними ознаками предмети, зображені на малюнку.

- Скільки слонів заховалося? Обведи олівцем правильну цифру.

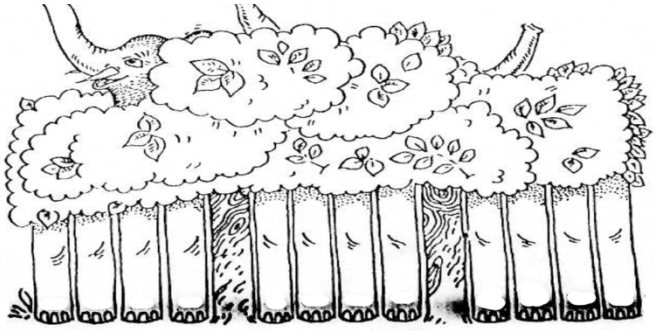

– Знайди зайвий п'ятий предмет. Обведи його олівцем.

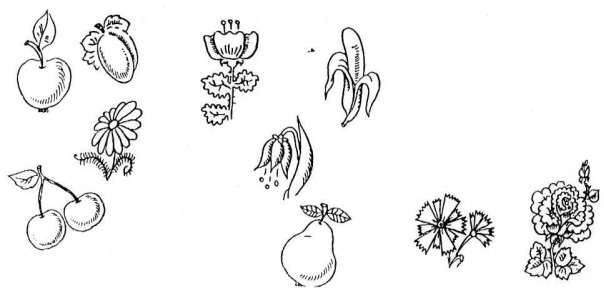

– Викресли зайве слово:

а) тюльпан, фіалка, кульбаба, горох;

б) річка, озеро, море, місто;

в) лялька, м'яч, пісок, дзиґа;

г) півник, курка, гуска, орел, індик;

д) круг, квадрат, трикутник, кущ, чотирикутник

Як показали результати нашого дослідження, дітей 6-7-річного віку можна умовно поділити на три групи, активні діти, діти, що схильні до наслідування і повторів, та пасивні діти.

Виходячи із розробленої в дослідженні системи показників пізнавальної активності, враховуючи сукупність кількісних і якісних характеристик можна конкретизувати три рівні розвитку пізнавальної активності дітей 6-7 річного віку.

Високий рівень пізнавальної активності характеризується тим, що дитина прагне відповідати, завжди бере участь у спільній роботі, у пошуку відповіді на поставлене запитання, готова доповнити сказане товаришем, зазначає помилку, радить, як виправити її.

Діти виявляють високу пізнавальну активність, при зустрічі з новим радісно посміхаються, захоплюються або ж виказують подив. Виконуючи завдання пізнавального характеру, вдаються до ініціативних розумових і практичних різноманітних дій. Радіють успіхам і переживають через невдачі, доводять розпочату справу до кінця. Ця група містить найменшу кількість дітей.

Середній рівень пізнавальної активності характеризується тим, що діти самі не виявляють бажання відповідати, зовні дещо пасивні, проте на прохання експериментатора відповідають охоче, хоч і не завжди повно, часто відволікаються від заняття, зацікавленість у роботі поєднуються з невмінням зосереджуватися на запропонованій темі. Пізнавальний інтерес у цих дітей. як правило, виникає на початку виконання завдання, але швидко згасає, особливо коли з'являються труднощі. Вони схильні до наслідування відповідей один одного. Це свідчить про ригідність мислення, діти недостатньо виявляють ініціативність у пізнавальній діяльності, ніколи не беруть на себе провідну роль персонажу, не дають оцінку тому, що відбувається. Діти цієї групи виявляють частково пізнавальну активність внаслідок недостатньої сформованості пізнавального мотиву, не володіють пізнавальними діями, люблять більш питати, ніж знаходити самостійно відповідь на своє питання.

Низький рівень пізнавальної активності – діти пасивні, зовсім не прагнуть відповідати, не зацікавлюються змістом навчального матеріалу, дуже схильні при відповідях повторювати вже почуте, не виявляють ініціативності. Ці діти не задають запитань, навіть нове, незнайоме не привертає їхньої уваги, виконувати завдання почитають лише після неодноразових нагадувань експериментатора. Наявна висока тривожність, відсутнє прагнення змінити щось па краще (досягти кращого результату), емоційно діти дуже скуті, здебільшого відмовляються приймати активну участь у пізнавальному процесі. Ця група містить найбільшу кількість дітей. Низький показник пізнавальної активності дітей, які увійшли до третьої групи, пов'язаний з невпевненістю дитини у своїх можливостях, з низькою внутрішньою мотивацією до пізнання, з низькою самооцінкою.

У цих дітей спостерігається скупість у рухах, у вербальному спілкуванні. Ці діти мають труднощі у виділенні причин подій, у переказах казки, оповідання, описують лише

окремі епізоди, або перелічують персонажів, їх дії без установлення залежностей між ними.

Отримані результати нашого дослідження представлені у таблиці.

З таблиці ми бачимо, що по усім трьом критеріям дуже мало дітей з високим рівнем пізнавальної активності (9, 10, 8). Майже половина дітей відноситься до середнього рівня (49, 44, 43). Дітей з низьким рівнем пізнавальної активності виявилось найбільше – 58,2%.

Таблиця

Результати діагностичного експерименту по виявленню рівнів сформованості

пізнавальної активності молодших школярів (у %)

КРИТЕРІЇ								
Ставлення дітей до предмета			Характер засвоєння навчального матеріалу			Інтерес до пізнавальної діяльності		
			РІВНІ					
високий	середній	низький	високий	середній	низький	високий й'	середній	низький
9	49	42	10	44	46	8	43	49

З таблиці ми бачимо, що кількість дітей з низьким рівнем пізнавальної активності велика. їх небагато більше, ніж дітей з високим рівнем пізнавальної активності.

У дітей відсутній інтерес до нового матеріалу, вони погано володіють потрібними розумовими прийомами на уроках, потребують постійного контролю вчителя.

Багато з них не приймають участі у роботі гуртків. Вони не використовують у своїх відповідях додаткової інформації, стараються вибрати для себе на уроці легке завдання, не можуть обґрунтувати власні судження.

Підведемо підсумки констатуючого експерименту. Результати експерименту свідчать про низький рівень пізнавальної активності дітей 6-7-річного віку (низькими виявилися результати за всіма показниками). Виходячи з нашого дослідження, вважаємо, що особливу увагу треба звернути на формування емоційних передумов у розвитку пізнавальної активності дітей, формувати навички сприймання, розширювати спектр пізнавальних дій (зовнішніх та внутрішніх) дитини.

Спираючись на результати дослідження і вихідні рівні пізнавальної активності дітей ми побудували стратегію впливів та визначили умови для її розвитку:

- чіткий відбір змісту навчального матеріалу, аргументований логічним зв'язком між його частинами;
- створення оптимальних умов

для пізнавальної активності дітей;

- поєднання колективних та індивідуальних форм пізнавальної активності дітей на заняттях і в усіх сферах життєдіяльності.

Виходячи з результатів констатуючого експерименту, очевидно, що традиційні методики, підходи у навчанні школярів є не досить ефективними для їх пізнавального розвитку та особистого росту. Тому постало завдання розробити систем) методик, яка сприяла ба формуванню пізнавальної активності, підвищила б внутрішню мотивацію дитини до пізнання та сприяла б розвитку їх індивідуальності, враховуючи вікові особливості.

Ми вважаємо, що зміст навчального матеріалу повинен орієнтуватися на подальше вдосконалення здібностей дітей у надбанні знань. Саме тоді самостійна, ініціативна дослідницька діяльність школярів стане головним фактором у розвитку їх здібностей. Збагачення навчального матеріалу пізнавальним змістом — це засіб гуманного підходу до розвитку кожної дитини, це надання їй можливостей „бути", виявити свій творчий потенціал.

У зв'язку з цим наше дослідження було спрямоване на пошук шляхів усунення виявлення недоліків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Волкова Т.Н.* Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. – Донецьк: ТОВВКФ „БАО", 2006. - 27-36 с.

2. *Проскура О.* Як перевірити ступінь готовності вашої дитини до навчання у школі // Початкова школа. – 1998. – №4. – С. 58-61.

3. *Фесюкова Л.Б.* От трёх до семи. – Харьков „Фолио", 1996. – С. 13-18.

Подано до редакції 7.09.06

РЕЗЮМЕ

В статье обобщены данные экспериментального исследования по выяснению уровней сформированости познавательной активности у детей младшего школьного возраста. Статья представляет практический интерес.

SUMMARY

The article presents some data of experimental research the aim of which was to determine the level of development of cognitive activity of children of primary school age. The article is of great practical interest.

Науковий керівник: професор Р.І. Хмелюк.